

bijvoorbeeld van de bodemgesteldheid, het klimaat en van de vraag of de boom in zijn groei gehinderd wordt door storende elementen in zijn omgeving, zoals dicht in de buurt staande soortgenoten. Wie er toch met zijn meetlint op uit wil trekken om de ouderdom van bomen te bepalen, heeft misschien iets aan een overzichtje dat ik vond op internet.

Voor zomereiken en Hollandse linden geldt een gemiddeld groeitempo van een à anderhalve cm per jaar, voor paardekastanjes tussen de twee en drie cm, evenals voor bruine beuken.

Hun groene soortgenoten groeien iets sneller: van 3 tot 4 cm per jaar. Wie zekerheid wil hebben, zal moeten wachten tot de boom omvalt of gekapt wordt, zodat men aan de jaarringen de leeftijd kan aflezen.

Mits de boom niet hol is natuurlijk.

Deze en de rest van de Biltse bomen zijn echter nog een lang leven gegund.

Bronnen

- Inventaris Boerderijen Historische Kring D'Oude School.
- <http://vossen.xs4all.nl/bsz/jpa/lochem.htm>.

POLITIEKE MOORD IN LAATMIDDELEEUWS DE BILT HOEKEN EN KABELJAUWEN IN ONZE GEMEENTE

Dr. Anne Doedens

Vooraf

Tussen 1345 en 1492 woedden in ons land en ook in ons gewest de 'Hoekse en Kabeljauwse twisten'. Het waren in wezen adelsveten, veroorzaakt door de achteruitgaande economische positie van de adel. Het waren daarnaast uitingen van verzet van de burgerij tegen adellijke dwang. Op den duur stonden de Kabeljauwen in het algemeen voor de vrijheid van de steden en de macht van de landsheer en de Hoeken doorgaans voor de belangen van de adellijke families die zich

daartegen verzetten. In ons gewest weken de tegenstellingen af van het hierboven geschetste algemene beeld. (Ik spreek ook voor het Sticht Utrecht over Hoekse en Kabeljauwse twisten - daarin gesteund door D.A. Berents in de Algemene Geschiedenis der Nederlanden, IV [Bussum, 1980] p.295.). In ons gewest kwamen de Hoeken in de vijftiende eeuw op voor de patriciërfamilies van de stad Utrecht, de Utrechtse ridders in de gewestelijke staten en de gewestelijke geestelijkheid. Deze facties wezen de Kabeljauwse visie af en stonden

tegenover de Utrechtse bisschop die een verlengstuk was van de feitelijke landsheer, de naar de centrale macht in de Nederlanden strevende hertog Karel de Stoute van Bourgondië. Veel is bekend over de slag bij Westbroek in 1481. Een bloedige veldslag die alleen maar te begrijpen valt in het kader van deze Hoekse en Kabeljauwse twisten. Een veldslag waarin het leger van de landsheer het won van de opstandige burgers van Utrecht. Een veldslag die men weerspiegeld ziet in de beroemde Westbroekse muurschilderingen van de vroege zestiende eeuw. Minder is bekend over een ander bloedig treffen in de late vijftiende eeuw, elders in onze gemeente, bij de kern De Bilt. Over deze moord en doodslag gaat dit artikel. Deze gewelddadigheden in De Bilt kunnen eveneens alleen maar begrepen worden in het kader van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Het was een treffen dat pas echt begrijpelijk wordt tegen de achtergrond van een op macht beluste bisschop en zijn tegenstrevers, in dit geval de adellijke familie Van Brederode. Uit die familie kwam Reinoud voort, heer van Vianen, een regionale grootheid in Holland en Utrecht. Tot de clan van Brederode hoorde ook diens broer, een belangrijk kerkelijk concurrent van bisschop David van Bourgondië, de bisschoppretendent, Gijsbrecht van Brederode. Gijsbrecht kon op de steun van veel Utrechtse geestelijken rekenen. Reinoud op die van de

Utrechtse ridderschap en de patriciërs in de domstad. Reinoud was ook de vader van de dader van de hierna te behandelen moord, Walraven van Brederode.

Bisschop David van Bourgondië, een tekening aangetroffen in de Kamper archieven, (uit verveling?) gemaakt in de marge van een officieel stadsdocument. (Stadsarchief Kampen)

De Brederodes, die ook een machtsbasis hadden in het Hoekse Hollandse Kennemerland, stonden bepaald niet als vredelievend en ingetogen bekend. Walraven was in zijn hierna besproken gewelddadigheid dus geen uitzondering. Hoe negatief echter ook tegen bisschop David werd aangekeken, blijkt nog eeuwen later uit de omschrijving van de

achttiende-eeuwse historicus Simon Stijl: „De Stoel van Utrecht wierd eerlang bezet door David van Bourgondië, des Hertogs [van Bourgondië] natuurlyken Zoon, die de heerschezuchtige oogmerken van zynen Vader in alles behulpzaam was." Onomstreden was hij niet, integendeel. Dat kwam onder meer door de manier waarop hij aan zijn ambt kwam (zie hierna.) Deze militaire bisschop waagde het om in volle wapenrusting ter kerke te gaan. Hij spande zich ook zeer in voor zijn machtspositie (en die van zijn familie.)

De moord van 1457

In 1457 trokken schout Lubbrecht van Raaphorst, burgemeester Nicolaes van Yperen, schepen Gerrit van Noortwyck en een secretaris voor overleg vanuit hun stad, het Kabeljauwse Haarlem, naar de Utrechtse bisschop David van Bourgondië, die op dat moment in Amersfoort verbleef. Bisschop David, halfbroer van hertog Karel de Stoute van Bourgondië, was, zoals hierna behandeld wordt, een jaar tevoren op dubieuze wijze door paus Calixtus III in zijn ambt bevestigd. Burgemeester Van Yperen en schepen Van Noortwijck zouden echter nooit in Amersfoort aankomen. Op doortocht door De Bilt werd hun reisgezelschap overvallen door de edelman Walraven van Brederode, bastaardzoon van de heer van Vianen, Reinoud van Brederode.

Van Yperen en Van Noortwijck lieten het leven. Reinoud was, zoals gezegd, heer van Vianen en een vooraanstaand lid van de Hoekse partij in Holland en het Sticht Utrecht (eigenlijk is het woord partij hier een volstrekt anachronisme!) Grosso modo kan men, zoals al bleek, zeggen, dat de Hoeken streden voor de handhaving van de macht van de lokale adellijke geslachten (en in het Sticht van de stedelijke autonomie van Utrecht.) Hun tegenstanders, de Kabeljauwen waren aanhangers van de Bourgondiërs, die naar een sterk centraal staatsgezag streefden, doorgaans gesteund door burgerlijke stadsbesturen (zoals in Haarlem, maar dus niet in de domstad). Bisschop David was in feite het verlengstuk van de Bourgondische heersers die in deze tijd de Nederlanden onder hun centrale gezag brachten. Het was een proces dat de gehele vijftiende en vroege zestiende eeuw in beslag nam. De bisschop was een krachtig bestuurder die in dat proces een grote rol speelde. De diepere oorzaken van de moord: een Hoekse afrekening? De oom van de moordenaar, Gijsbrecht van Brederode was in 1456 bijna bisschop van Utrecht geworden. De kanunniken van de Utrechtse dom hadden hem al gekozen. Er was alleen nog een officiële bevestiging door paus Calixtus III in Rome nodig. Ook de pauselijke schoorsteen moet roken, moet Reinoud

*Blad uit het getijdenboek van „de meester van het
getijdenboek van Gijsbrecht van Brederode”*

gedacht hebben: hij zond niet alleen zijn ambassadeurs naar Rome, maar „Hij stelde oock zijn gelt in de wisselbanck te Romen, vier dusent ducaten, die men voor de confirmacie [bevestiging] plach te geeven." Het was echter te weinig; het woog niet op tegen de goodwill die hertog Filips van Bourgondië bij de paus genoot vanwege zijn kruistochtplannen. En Filips op zijn beurt wilde zijn bastaardzoon David absoluut op de Utrechtse bisschopszetel zien. Hij wilde immers het bisdom Utrecht en het erbij behorende Oversticht of Overijssel inlijven. Dat was bepaald niet mogelijk met een Hoekse vijand als bisschop in de Domstad. De paus volgde de keuze van het Utrechtse kapittel niet en koos voor Bourgondië. Zo werd niet Gijsbert van Brederode, maar David van Bourgondië bisschop. Op de koop toe nam Calixtus III ook Gijsbrechts 4000 dukaten in bezit. De Hoekse Brederodes zullen er hun Kabeljauwse tegenstanders des te heviger om hebben gehaat. Ze lieten dat blijken en vochten terug. David van Bourgondië moest uiteindelijk aan Gijsbrecht van Brederode een grote afkoopsom betalen en kreeg bij het Verdrag van IJsselstein heel gunstige vredesvoorwaarden. Bij ditzelfde Verdrag van IJsselstein van 1456 werd David van Bourgondië ook wettig landsheer van Overijssel. Ook hier was verzet. Om dit onwillige Oversticht te bedwingen moest

David zijn legers voor Deventer samentrekken. Na vijf weken beleg gaf de stad haar verzet op in september 1456.

De aanleiding tot de moord: een ruzie onder strandjutters? Het decor is duidelijk; wat was echter de aanleiding tot de feitelijke moord? Zou Walraven van zijn vader of oom opdracht hebben gekregen om de Haarlemse Kabeljauwse medestanders van bisschop David uit de weg te ruimen? In de door mij hieronder genoemde bronnen wordt dit ontkend: ondanks zware foltering zou Walraven zijn onschuld volhouden. Hij kwam wat later weer op vrije voeten door te ontvluchten. Het is ook goed mogelijk, dat hier met name een Kennemerlandse afrekening plaatsvond, passend in de tegenstelling tussen de Hoekse, Kennemerlandse adelsfamilie Van Brederode en de Kabeljauwse Kennemerlandse 'hoofdstad' Haarlem. Hoe het ook zij, het feit dat het om Kabeljauwen en Hoeken ging, heeft zeker een rol gespeeld in de gewelddadigheden. Deze gewelddadigheden zijn in elk geval begonnen in Zandvoort, waar de latere Kabeljauwse Haarlemmer slachtoffers de Hoekse Walraven van Brederode mishandeld zouden hebben. Iets dat een edelman als hij niet over zijn kant zou hebben kunnen laten gaan. De achtergrond van deze mishandeling is de stranding van een met wol geladen schip uit Schotland. Deze strandvondst werd op

gewelddadige wijze afgewikkeld. Walraven van Brederode wilde in opdracht van zijn vader Reinoud, die ook heer van Zandvoort was, de lading in beslag nemen. Op het strand ontmoette hij echter een afvaardiging van het Haarlemse stadsbestuur: de al genoemde burgemeester Nicolaes van Yperen en schepenen Gerrit van Noortwyck.

Ze namen hem de wol af. Een jaar later volgde dus de dodelijk aflopende wraakactie. Wellicht heeft Walraven van de komst van de slachtoffers geweten en daarvan gebruik gemaakt door hen bij De Bilt te overvallen.

De wraak van bisschop David en daarna:

Veertien jaar na de moord in De Bilt kreeg bisschop David kans om op zijn beurt wraak te nemen en af te rekenen met de Hoekse Brederodeclan. Hij liet in 1470 de toen niets vermoedende Reinoud gevangen nemen op zijn kasteel te Wijk bij Duurstede. Hetzelfde lot trof Gijsbrecht en Walraven. De Kabeljauwen beweerden: „hadde de bisscop dese Heren niet gevangen, hij soude binnen drie daghen een verdreven Biscop geweest hebben en so soudensij voort getaeld hebben om Hertoch Karel [de Stoute van Bourgondië] uyt Hollant te verdriven.”

Reinoud en Walraven werden zwaar gemarteld om hen een bekentenis van een anti-Bourgondische samenzwering te doen

toegeven, maar zij bleven ontkennen. Onduidelijk is of de bronnen hier twee zaken door elkaar halen en de al eerder genoemde marteling verwarren met deze of dat er sprake is van twee martelingen. Ook hier (of voor de eerste keer?) wist Walraven te ontsnappen. Op een spectaculaire manier. „Door met een hard strootje het slot van zijn boeien te openen en op een stormachtige nacht te ontvluchten uit het slot bij Duurstede door zich te laten zakken aan zijn in repen gescheurde kleren.” Walraven luidde na zijn ontsnapping de alarmbel, en wel zo stevig dat de Bourgondische hertog Karel de Stoute in een bijeenkomst van de ridders van het Gulden Vlies de onschuld van Reinoud van Brederode liet vaststellen. Er zouden echter nog veel meer botsingen plaats vinden waarbij de Brederodes en ook Walraven tegenover de Bourgondiërs kwamen te staan. We treffen Walraven nog als Hoekse vluchteling voor de Bourgondische stadhouder Jan van Egmond aan in 1489.

Een gedenksteen ...

De moord was en bleef dus ongewroken, maar werd niet vergeten. Immers, op de plaats van het misdrijf werd een gedenksteen opgericht. De vraag is, waar is die gebleven? Wellicht weet één van de lezers van De Biltse Grift het antwoord?

Bronnen

- Jansen, H.P.H., *Hoekse en Kabeljauwse Twisten*, (Bussum, 1966) 86.
- *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, XII (Amsterdam, 1772) 360.
- Burman, Kaspar, *Utrechtsche Jaarboeken van de Vyftiende Eeuw*, vervattende het merkwaardige in het Gesticht, en voornamentlyk in de stad Utrecht, Zedert den Jare 1402. en vervolgens voorgevallen. Utrecht, 1750-1754. I, 21; II, 347; III, 16.
- *Mattaeus, Antonius, Veteris aevi analecta, seu vetera monumenta hactenus nondum visa, quibus continentur scriptores varii qui praecipue historiam universalem, expeditiones ... memoriae prodiderunt / praeterea itineraria ... ; primus in lucem ed. adjectis observationibus suis Antonius Matthaeus*. I, 685, 701.
- Stijl, Simon, *De opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden*. (Amsterdam, 1774) 432.
- Verhoog, Jan H., *Onvoltooide roem: De Heeren van Brederode in de Middeleeuwen. Geschiedenis van een riddergeslacht, 1203-1473*, (Deventer, 1995) 448.
- Wagenaar, Jan, *Vaderlandsche Historie*, vervattende de Geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tyden af. (Amsterdam, 1749-1759) IV, 132, 134